

RECENZII / COMPTES RENDUS / REVIEWS

CRISTIAN MOROIANU, *Lexicul moștenit – sursă de îmbogățire internă și mixtă a vocabularului românesc*, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, Colecția AULA MAGNA, 2013, 310 p.

Cartea prezentată se înscrie într-o serie de 92 de lucrări inedite realizate în cadrul proiectului „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013 (contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758).

Lucrările din cadrul proiectului, diverse ca tematică, se încadrează în domenii de studiu socio-umane, dintre care enumerăm: filologie, literatură, științe istorice și arheologice, filosofie, psihologie, pedagogie, sociologia culturii, etnografie și folclor etc. Lucrarea realizată de Cristian Moroianu se circumscrie domeniului filologic, abordând unul dintre subiectele fundamentale ale cercetării lingvistice românești, și anume lexicul moștenit din limba latină. Cercetările actuale asupra fondului lexical moștenit, care nu mai necesită confirmări suplimentare, sunt de tip structural și relațional, urmărind în special mecanismele de funcționare gramaticală și de adecvare contextuală, diversificarea, modernizarea și remotivarea lexico-semantică și stilistică etc. Intenția autorului a fost să arate, pornind de la un corpus lexical clar delimitat, felul în care fondul moștenit a asimilat toate influențele lingvistice externe exercitate asupra limbii române, integrându-le structurilor sale originare, felul în care acestea au transformat propriile „carențe” și inconsecvențe morfologice în avantaje lexicale, felul în care s-au dezvoltat relații formale și semantice complexe între cuvinte prin intermediul mecanismelor derivative analogice, la rândul lor moștenite etc. Autorul valorifică în această lucrare câteva probleme care au constituit o preocupare mai veche a sa: rafinarea conceptului de familie lingvistică, motivarea etimologică a relațiilor semantice, rediscutarea conceptului de etimologie multiplă, relația dintre cuvinte și variante etc.

Cartea este structurată în cinci capitole. Primul capitol („Stadiul cercetării. Probleme generale”, pp. 9-18) este o trecere în revistă a stadiului actual al cercetării, cu o argumentare a persistenței fondului lexical ereditar românesc pe cele două coordonate ale evoluției sale: pe cale populară, în mod firesc, constant, de la origini până în prezent, primind multiple influențe, de asemenea populare; pe cale cultă, în etape și forme condiționate istoric și cultural. Acest prim capitol se încheie cu o prezentare a criteriilor de alcătuire a corpusului lexical și a componentelor acestuia (p. 13): a) prolificitatea internă; b) capacitatea analogică de „participare” la îmbogățirea vocabularului cu noi unități lexicale, prin intermediul calculului lingvistic; c) existența unor dublete etimologice; d) existența mai multor cuvinte moștenite în cadrul aceleiași familii (semn al unei solide poziționări și ramificări lexicale); e) caracterul flexibil din punct de vedere morfologic și polisemantic din punctul de vedere al conținutului. În urma aplicării acestor criterii au rezultat aprox. 250 de cuvinte moștenite radicale, dintre care substantivele, verbele și adjectivele ocupă fiecare câte o treime. Autorul și-a restrâns analiza asupra verbelor moștenite radicale, cu scopul de a urmări modalitățile interne și mixte prin care acestea au contribuit, direct sau indirect, la îmbogățirea, diversificarea și modernizarea lexicului românesc.

Capitolul al doilea („Probleme de lexicologie”, pp. 19-63) prezintă teoretizarea celor trei tipuri de familie lingvistică (lexicală, lexico-etimologică și etimologică) și evidențierea relațiilor formale și semantice manifestate atât în interiorul fiecărui tip de familie, cât și între acestea. În analiza întreprinsă în lucrare se au în vedere numai primele două tipuri de familii: lexicală și lexico-etimologică. Dacă **familia lexicală** reprezintă „totalitatea unităților lexicale create în interiorul unei limbi prin derivare, compunere, conversiune sau prin alte mijloace interne și care

se raportează, direct sau în etape succesive, la un cuvânt radical neanalizabil din punct de vedere lexical” (p. 19), luarea în considerare a calculului lingvistic și a adaptării analogice a împrumuturilor după model moștenit permite extinderea conceptului de familie lexicală spre acela de **familie lexico-etimologică**, „ale cărei componente, interne, externe și mixte, se grupează, formal și semantic, în jurul unui cuvânt de bază, considerabil ca punct de referință” (p. 20), de unde reiese că familia lexico-etimologică o include pe cea lexicală. Familia lexico-etimologică aduce o completare de ordin cultural la cea lexicală, mai întâi, prin contribuția textelor literare vechi și, ulterior, prin raportare la latină și la limbile moderne occidentale (p. 21).

În capitolul al treilea („Probleme de etimologie”, pp. 64-74), sunt discutate unele chestiuni de etimologie, cu interes special asupra provenienței din mai multe surse interne și asupra originii mixte, în cele două forme de realizare: prin calc lingvistic și prin posibilitatea unei duble interpretări etimologice a împrumuturilor analizabile.

Capitolul al patrulea („Corpusul verbal moștenit”, pp. 75-251), cel mai amplu, prezintă corpusul verbal moștenit, alcătuit din 85 de familii lexico-etimologice grupate în jurul unui număr identic de verbe radicale moștenite, care, asemenea tuturor celorlalte cuvinte moștenite din aceeași rădăcină latină, constituie nuclee lexicale pentru familii lingvistice bogate, fapt ce atestă continuitatea caracterului derivativ al limbii latine, regularitatea mecanismelor de creație internă a cuvintelor românești, precum și existența unor relații formale și semantice motivate între componentele moștenite și cele împrumutate. Structura familiilor lingvistice prezentate este următoarea: 1. verbele moștenite împreună cu familia lor moștenită; 2. creațiile interne și mixte ale fiecărui component moștenit; 3. împrumuturile analizabile formal și semantic prin raportare la fiecare dintre cuvintele moștenite. Prezentăm, în manieră simplificată, trei exemple de familii lexico-etimologice, având în componență cel puțin cinci cuvinte moștenite, considerate nuclee lexicale:

1. **alege** (lat. *allegere*); **culege** (lat. *colligere*); **înțelege** (lat. *intelligere*); **înțelepciune** (lat. *intellecionem*); **înțelept** (lat. *intellectus*);

2. **luci** (lat. *lucire = lucere*); **lucefăr** (lat. *lucifer*); **luced** (înv.) „luminos, strălucitor” (lat. *lucidus*); **luoare** „strălucire” (lat. **lucorem*); **lumânare** (lat. *luminare*); **lume** (lat. *lumen* „lumină”); **lumină** (lat. *lumina*, plural de la *lumen*); **lună** (lat. *luna*); **lunatic** „somniaț”; **proștănac** (lat. *lunaticus*); **luni** „prima zi a săptămânii” (lat. *lunis = lunae [dies]*);

3. **veni** (lat. *venire*); **aveni** „a crește, a dospî” (lat. *ad-venire*); **cuveni** (lat. *convenire*); **cuvîntă** (lat. *convenientia*); **cuvânt** (lat. *conventum*).

Capitolul al cincilea („Analiza lexicologică a corpusului”, pp. 252-286) prezintă analiza lexicologică a familiilor prezentate în capitolul anterior, fiind discutate probleme de ordin structural, etimologic, formal și semantic. Autorul arată că, în funcție de diverse criterii, se pot detașa mai multe tipuri de familii lexico-etimologice care au ca bază neanalizabilă pe teren românesc un verb moștenit. De exemplu, din punctul de vedere al motivației formale și semantice, familiile moștenite au în componența lor: cuvinte între care legătura formală și/sau semantică este încă vizibilă, cel puțin parțial (ex. *bea, bătură* și *beat*; *pleca* și *apleca*; *răpi* și *repede*; *umbla* și *plimba* etc.), cuvinte între care legătura morfosemantică s-a pierdut, cel puțin la nivelul limbii literare actuale standard (ex. *amesteca* și *mistref*; *cere* și *cuceri*; *ieși*, *pieri* și *sui*; *începe* și *pricepe* etc.), cuvinte între care relația morfosemantică este vizibilă parțial, unele dintre ele păstrând legătura originară, în timp ce altele nu (ex. *afla* vs *sufla* și *umfla*; *da*, *deda* vs *crede*, *pierde* și *vinde*; *ruqa*, *rugăciune* vs *întreba* etc).

Concluziile, clar și succint formulate, scot în evidență câteva trăsături ale corpusului analizat și, în consecință, ale fondului moștenit în ansamblul său. Dintre acestea, prezentăm câteva: elementele moștenite se caracterizează printr-o mare productivitate lexicală internă (în special, prin derivare și conversiune, procedee de îmbogățire a vocabularului moștenit din latină); derivarea și conversiunea sunt foarte productive și în perioada actuală (multe modele lexicale externe analizabile sunt calchiate în română cu ajutorul unor morfeme moștenite); cuvintele moștenite, cu precădere verbele, facilitează, prin paronimie sau omonimie, pătrunderea

etimoanelor lexicale și afixale din latina cultă; un procedeu de adaptare a neologismelor, productiv și în prezent, este „românizarea” împrumuturilor, adaptarea analogică a acestora după model moștenit (ex. *cuvinișă*, românizare a lat. *convenientia*; *expune*, din lat. *exponere*, după *pune*; *prezice*, din fr. *prédire*, după *zice* etc.), fapt care creează o apropiere formală și semantică între cuvintele moștenite și cele împrumutate; relația de paronimie și de omonimie dintre cuvintele moștenite și cele împrumutate aparținând aceleiași familii lexico-etimologice este vizibilă inclusiv în ceea ce privește existența dubletelor etimologice (ex. *blestema*, *blama* și *blasfema*; *chema* și *clama*; *cveni* și *conveni*; *închide* și *include* etc.); unele cuvinte moștenite au reprezentat modele analogice de reinterpretare etimologică a împrumuturilor (ex. *locui*, cu forma veche *lăcui* (< magh. *lakni*), a fost apropiat de *loc*, ceea ce a atras includerea verbului în familia substantivului *loc*) etc.

Cartea lui Cristian Moroianu este o abordare a fondului lexical moștenit atât din punct de vedere diacronic, al originii, cât, mai ales, din perspectivă diacronică și sincronică deopotrivă, a relațiilor cu latina savantă și cu corespondentele neologice din principalele limbi romanice, fiind confirmată premisa de la care a fost începută această analiză: rolul important al fondului lexical moștenit în configurarea treptată a limbii române. Lucrarea constituie un model de cercetare științifică riguroasă, extrem de utilă atât pentru filologi, cât și pentru elevi și studenți, și poate fi urmată, așa cum speră și autorul, de „o cercetare similară a celorlalte baze moștenite, substantivale și adjectivale, prezente în corpusul lexical rezultat, care să întregască și să confirme, cu date suplimentare, rezultatele acestui demers” (p. 8).

IULIA BARBU

Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

OLIVIU FELECAN, NICOLAE FELECAN, *Multum in parvo. Expresii și citate latinești adnotate*, Cluj-Napoca, Editura MEGA, Editura ARGONAUT, 2013, 201 p.

Cartea pe care ne-o propun cei doi autori se înscrie în seria lucrărilor lexicografice valoroase dedicate expresiilor și citatelor din limba latină¹. Dicționarul nu este o reluare a celui precedent, realizat de aceiași autori – *Dicta memorabilia. Dicționar uzual adnotat de sigle, expresii, maxime și citate latine* (București, Editura Vox, 2007) –, ci constituie o lucrare nouă, atât prin formă, cât și prin conținut. Autorii au selectat un material vast și divers, cuprinzând texte celebre în limba latină, numeroase citate din autori și epoci diferite, din care se degajă o serie de învățături specifice culturii antice, care reprezintă fundamentul culturii universale. Scopul declarat al lucrării este unul întregit: 1. de a le pune la dispoziție celor dornici de informare expresii și citate latine; 2. de a oferi traducerea exactă a acestora, precum și variante ale lor; 3. de a arăta faptul că civilizația modernă se sprijină pe zestrea culturală a Antichității.

Multitudinea lucrărilor dedicate diverselor aspecte ale limbii latine (culegeri de aforisme, citate, expresii, proverbe etc.) atestă faptul că aceasta „se bucură în continuare de prestigiul unanim recunoscut al unei limbi clasice prin excelență, obiect de învățământ, model stilistic și perpetuă sursă de înnoire a vocabularului intelectual european.” (Eugen Munteanu, Lucia-Gabriela Munteanu, *Aeterna latinitatis. Mică enciclopedie a gândirii europene în expresie latină*, Iași, Ed. Polirom, 1996, p. 5). Latiniștii, subliniază autorii, consideră că fundamentul educației române se baza pe câteva valori, dintre care se detașează: pragmatismul, religiozitatea și

¹ Merită amintită cu această ocazie o lucrare mai veche, la fel de valoroasă: *Latine dicta. Citate și expresii latinești*, Ediția îngrijită, indici și bibliografie de Gh. Alexandrescu, București, Editura Albatros, 1992.